

УДК 347.457

С. В. Мирославський, канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ВИКОРИСТАННЯ ВЕКСЕЛІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена питанням перспектив розширення сфери використання векселів у відносинах між боржниками та кредиторами в договірних зобов'язаннях. Досліджується гарантійна функція векселя як боргового цінного папера та можливості його використання як засобу забезпечення виконання договірних зобов'язань у майбутньому.

Ключові слова: вексель, гарантійна функція, цінні папери, аваль, акцепт, індосамент.

Постановка проблеми. Аналіз наслідків світової фінансової кризи вказує на необхідність пошуку нових ефективних механізмів гарантування прав кредиторів та захисту інтересів позичальників у боргових відносинах. Один з таких механізмів може бути створений за допомогою векселя.

Відтак потребує переосмислення питання можливого розширення сфери використання векселя, зважаючи на унікальні особливості цього найдавнішого у світі цінного папера та світовий досвід його використання, що робить актуальним нові наукові дослідження його функціональних властивостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На відміну від досліджень загальної юридичної природи векселя, питання його функціональних властивостей залишається малодослідженим. Окремі функції – товарна, кредитна, функція переказу грошей – досліджувались у працях М. М. Агаркова, С. М. Бараца, І. А. Безклубого, С. М. Бервено, В. А. Белова, В. М. Гордона, О. М. Єфімова, Д. І. Мейєра, Ю. Н. Мороза, Л. О. Новосолової, І. В. Рукавішнікової, П. П. Цитовича,

Г. Ф. Шершеневича, Б. Б. Черпахіна, В. Л. Яроцького та інших.

Невирішені раніше частини проблеми. У той же час дослідженню гарантійної функції векселя достатньої уваги раніше не приділялось, що на тлі сучасних економічних перетворень в Україні зумовлює необхідність нових наукових досліджень у даному напрямі.

Метою статті є аналіз сучасного стану та перспектив розуміння гарантійної функції векселя як боргового цінного папера та можливості його використання як засобу забезпечення виконання договірних зобов'язань у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. В сучасній юридичній літературі немає єдиного погляду на функціональні властивості векселя. Це можна пояснити динамікою розвитку вексельного законодавства, що зумовлює вплив на функціональні властивості векселя на тому чи іншому історичному етапі.

Слід пам'ятати, що на перших етапах історичного розвитку векселя його основною функцією, як зазначав П. П. Цитович, була функція розміну грошей з одночасним переведенням грошових сум з однієї місцевості в іншу [1, с. 21]. Г. Ф. Шершеневич вказував на

¹© С. В. Мирославський, 2012

дві основні функції векселя: кредитну та платіжну [2, с. 53].

Сучасні дослідники мають різні думки з приводу функцій векселя. Одні дослідники вважають, що сьогодні із прийняттям Закону “Про обіг векселів в Україні” вексель фактично здатен легально виконувати тільки одну функцію – розрахункову [3, с. 134]. Інші автори схиляються до думки про різноманітність функцій векселя [4, с. 25].

З цього приводу нами раніше висловлювалась думка, що функції векселя існують та змінюються залежно від еволюції економічних відносин, в яких він використовується. Більше того, динаміка попиту на ту чи іншу функціональну властивість векселя визначає як історичну, так і сучасну еволюцію цього цінного папера.

Про виконання векселем гарантійної функції згадувалось ще у підручниках з комерційної діяльності часів Російської імперії. Зокрема, векселі були присутні у кредитних угодах і бралися кредиторами з боржників як гарантія їх платіжного обов’язку [5, с. 46].

При цьому слід звернути увагу на існування істотних відмінностей між гарантією у цивільному праві та виконанням гарантійної функції векселем. Гарантія відома цивільному праву і являє собою правочин, складений у певній формі.

Гарантійна функція векселя реалізується за допомогою інституту авалю, індосаменту та акцепту [6, с. 68, 69]. Значення індосаменту для реалізації даної функції виявляється в збільшенні кола осіб, відповідальних за платіж за векселем. Слід наголосити, що сам індосамент як передавальний напис гарантійної функції не виконує взагалі, його функцією є посвідчення факту передачі прав на вексель як цінний папір, так само як і при його застосуванні до інших цінних паперів. Гарантійне значення індосаменту виявляється тільки як результат його взаємодії з властивостями векселя як цінного папера, визначеними вексельним законодавством, що і надає йому значення складової гарантійної функції векселя як цінного папера.

Складовою гарантійної функції в переказному векселі є також акцепт, який, по-перше, підтверджує прийняття на себе акцептантом обов’язку про платіж, по-друге, розширює коло солідарно зобов’язаних осіб на випадок неплатежу акцептантом, що впливає зі ст. 47 Уніфікованого закону.

У той же час слід погодитись із думкою В. В. Грачова про те, що акцепт не варто абсолютизувати з позиції надійності цінного папера [7, с. 27].

При цьому слід наголосити, що, на нашу думку, на відміну від індосаменту та авалю, наявність або відсутність яких впливає на рівень гарантій за векселем, акцепт і при його наявності, і при його відсутності (відмова в акцепті) приводить до активації гарантійної функції векселя як цінного папера, надаючи дострокове і пряме право на звернення до векседавця такого векселя.

Наступною складовою, яка впливає на утворення гарантійної функції векселя, є аваль.

Як справедливо підкреслила Л. П. Фомічова, аваль – це не просто вексельне поручительство, це засіб забезпечення платежу по векселю [8, с. 18]. У той же час значення авалю, на наш погляд, слід розглядати не тільки з традиційної позиції – як самостійного засобу забезпечення зобов’язань, характерного тільки для вексельного права, а, перш за все, як елемента цінного папера, який є складовою гарантійної функції векселя як цінного папера.

Аналіз чинного вексельного законодавства, зокрема, ст. 32 уніфікованого закону “Про переказні векселі та прості векселі” дає підстави говорити про подвійний характер гарантій авалю, оскільки крім того, що аваль є гарантією за платіж, вказана вище норма передбачає додаткову гарантію щодо дійсності самого авалю, навіть на випадок недійсності вміщеного у векселі зобов’язання, крім випадку з дефектом форми, що, на наш погляд, підкреслює значення векселя саме як цінного папера, а не зобов’язання, вміщеного в ньому. У цьому також виявляється зв’язок властивостей векселя як цінного папера та авалю, які в поєднанні і утворюють одну зі складових функцій векселя як цінного папера.

Водночас слід наголосити на тому, що навіть за відсутності індосаменту, акцепту та авалю, вексель, завдяки його статусу цінного папера, виконує гарантійну функцію для його держателя, оскільки закріплює безумовне зобов’язання його емітента про платіж, забезпечене вексельною суворістю, абстрактністю та іншими юридичними властивостями векселя як цінного папера, що вже само по собі створює гарантії для держателя, які виявляються в гарантованих правах: на отримання платежу при пред’явленні, на прискорений порядок примусового стягнення на випадок неплатежу, на дійсність посвідченого

векселем права, на передачу за індосаментом, на використання векселя як доказу.

Слід погодитись з позицією В. А. Белова, який справедливо відмітив, що безумовність у простому векселі є не тільки обов'язком векселедавця, а й зобов'язанням інших суб'єктів, тобто індосантів, наступних векселедержателів тощо [9, с. 37]. Отже, властивості юридичної природи векселя як цінного папера в комбінаціях з авалем, індосаментом, акцептом генерують гарантійну функцію векселя як цінного папера. При цьому слід звернути увагу на відсутність самостійного гарантійного значення індосаменту як передавального напису. Більше того, аваль, акцепт та індосамент є односторонніми правочинами, які у випадку їх наявності посилюють гарантійну функцію векселя як цінного папера. Але ця функція належить самому векселю, завдяки його статусу цінного папера, та наявності особливих властивостей векселя, таких, як вексельна суворість, абстрактний, безумовний характер, простота та інші, і виявляється вже на стадії видачі його навіть для простого векселя.

У юридичній літературі зустрічаються вказівки на можливість використання векселя як засобу забезпечення виконання зобов'язань. Зокрема, як справедливо наголошує А. В. Габов, вексель може бути використаний як засіб забезпечення зобов'язань за правочинами, вчиненими на ринку цінних паперів, зокрема, при торгівлі фінансовими деривативами (ф'ючерсами) [10, с. 89].

На нашу думку, виконання векселем функції забезпечення виконання зобов'язань можливе і у договірних відносинах між кредитором та боржником, а не тільки на ринку цінних паперів. При цьому слід зауважити, що реалізація такої функціональної властивості векселя можлива лише у перспективі і за умов внесення відповідних змін у законодавство. Зокрема, за договором купівлі-продажу з відстрочкою платежу покупець міг би видати простий вексель продавцеві не як засіб розрахунку, а як засіб забезпечення виконання зобов'язань з правом пред'явлення такого векселя не раніше певного строку або на визначену дату. При цьому самим договором повинен передбачатися обов'язок повернути такий вексель у випадку здійснення покупцем своєчасного грошового розрахунку за договором. У таких випадках вексель виконує роль альтернативного інструмента, яким на випадок прострочення виконання може скористатись кредитор для прискорення стягнення суми боргу. У той же час положення

сучасних вимог вексельного законодавства, зокрема, Закону України "Про обіг векселів в Україні", юридичну можливість реалізації даної функції не забезпечують. Хоча, на наш погляд, за умови внесення змін до законодавства доцільно було б врегулювати подібний механізм з установленням відповідних гарантій для кожної із сторін. Наприклад, передбачивши можливість видавати безтоварні векселі на підставі цивільно-правового договору про забезпечення виконання зобов'язань з одночасним законодавчим закріпленням правила про те, що сума, сплачена по договору купівлі-продажу до моменту пред'явлення такого векселя, підлягає поверненню векселедавцю після повної оплати ним такого векселя. На випадок повного і своєчасного розрахунку доцільно було б передбачити правило, за яким вексель, виданий як засіб забезпечення виконання зобов'язання за договором про забезпечення виконання зобов'язань, вважається погашеним, не має наслідків звичайної цесії та припиняє своє існування як цінний папір і за рішенням суду може бути визнаний нестатусним.

Такі зміни в законодавстві, на наш погляд, не суперечили б положенням Уніфікованого закону і, до того ж, стосувалися б тільки внутрішнього вексельного обігу України. Практичне значення запропонованих змін полягає в тому, що це не тільки б розширило сферу використання векселів у внутрішньому обігу, а й надало б можливість використати вексельну суворість для підвищення платіжної дисципліни та прискорення розрахунків.

Висновки. Викладене вище дозволяє зробити висновок, що гарантійна функція векселя як боргового цінного папера робить можливим у перспективі використання векселя як засобу забезпечення виконання договірних зобов'язань, де замість кредитно-розрахункових функцій на перший план вийде гарантійна функція векселя, тобто його видача не призводитиме до новації договірних зобов'язань, породжуючи самостійне безумовне, безтоварне вексельне зобов'язання пасивного характеру, яке активується у всіх випадках непогашення векселя до моменту такої активації.

Напрямами подальших наукових досліджень мають стати проблеми співвідношення положень вексельного і цивільного права у питаннях реалізації функціональних властивостей векселя та механізми їх гармонізації.

Список літератури

1. Цитович П. П. Труды по торговому и вексельному праву [Текст] : в 2 т. / П. П. Цитович. – М. : Статут, 2005. – Т 2 : Курс вексельного права. – 2005. – 346 с. – (Серия “Классика российской цивилистики”).
2. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права [Текст] : в 4 т. / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Статут, 2003. – Т. III : Вексельное право. Морское право. – 2003. – 412 с. – (Серия “Классика российской цивилистики”).
3. Теньков С. О. Спори з приводу визначення правової природи векселя у договірних відносинах [Текст] / С. О. Теньков // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 2. – С. 133–136.
4. Демківський А. В. Вексельний обіг в Україні [Текст] : навч. посіб. / А. В. Демківський. – К. : ВІРА-Р, 2003. – 512 с.
5. Алексєев В. М. Общія коммерческія свѣдѣнія и вычисления [Текст] : для высшихъ начальныхъ училищъ и торговыхъ классовъ / В. М. Алексєев. – М. : Тип. А. П. Поплавского. – 1914. – 78 с.
6. Добрынина Л. Ю. Основные проблемы развития вексельного права в России на современном этапе [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Добрынина Лариса Юрьевна. – Екатеринбург, 1997. – 205 с.
7. Грачев В. В. Акцепт векселя [Текст] / В. В. Грачев. – СПб. : Юридический центр “Пресс”, 2002. – 226 с.
8. Фомичева Л. П. Векселя, взаимозачеты и перемена лиц в обязательстве : учет и налогообложение [Текст] / Л. П. Фомичева. – М. : Омега-Л, 2004. – 280 с.
9. Белов В. А. Положение о векселях в схемах, примерах, терминах и определениях [Текст] : практ. пособ. / В. А. Белов. – М. : ЮрИнфоР, 2002. – 252 с.
10. Габов А. В. Вексель в системе российских ценных бумаг [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Габов Андрей Владимирович. – М., 1999. – 245 с.

Отримано 27.01.2012

Аннотація

Статья посвящена вопросам перспектив расширения сферы использования векселей в отношениях между должниками и кредиторами в договорных обязательствах. Исследуется гарантийная функция векселя как долговой ценной бумаги, а также возможность использования векселей как средства обеспечения исполнения обязательств в будущем.

Summary

The article is devoted to the questions of the perspective of extension in the sphere of the bill of exchange use between the debtors and creditors in the contractual obligations. The guarantee function of the bill of exchange as a promissory security is investigated as well as the possibility of the bill of exchange use as means of provision of contractual obligations in the future.